

İNGİLTERE'NİN KAFKAS CUMHURİYETLERİ SİYASETİ

Dr. K. Tuncer ÇAĞLAYAN*

Giriş

Hazar Denizi'nden Karadeniz'e uzanan fevkalade stratejik topraklar üzerinde yer alan Kafkasya tarih boyunca çevresindeki güçlerin sürekli üzerinde nüfûz kurma mücadelesine sahne olmuştur. Bu mücadelelerin neticesinde Rusya 19. yüzyılda burada hakimiyetini tesis etmiştir.¹

Birinci Dünya Savaşı esnasında Rusya ile Osmanlı Devleti rakip ittifaklarda yer aldıklarından iki devlet arasında savaş çıkmış ve bu savaş Kafkasya bölgesinde yoğunlaşmıştır. Fakat Rusya'da meydana gelen 1917 Bolşevik ihtilâli neticesi Rusya savaştan çekilmiş ve bölge Türk-Alman nüfûzu altına girmişti. Kafkasya'nın Türk-Alman nüfusuna girmesi en çok İngiltere'yi tedirgin etmiştir.² Fakat Osmanlı Devleti diğer cephelerdeki gelişmeler münasebetiyle ateşkes istemek zorunda kalmış ve Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918 tarihinde imza edilmiştir.

Mondros'u müteakip Kafkasya'nın önemli merkezleri İngilizlerce işgal edilmiştir. Bakü-Tiflis-Batum hattı İngiliz idaresine girerken haberleşme de İngiliz kontrolüne geçmiştir. Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilân etmiş olan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Dağıstan yaklaşık bir sene (1918 sonlarından 1919 sonlarına kadar) İngiliz

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

¹ Kafkasya'nın hakimiyeti için verilen mücadeleler hakkında bakınız W. E. Allen ve P. Muratoff, *Caucasian Battlefields*, Cambridge: Cambridge University Press, 1953. Bu eserin Türkçe tercümesi 1966'da Ankara'da *1828-1921 Türk-Kafkas Harpleri'nin Tarihi* başlığı ile basılmıştır.

² Kafkasya bölgesi stratejik ve ekonomik özellikleri sebebiyle o günün İngiliz idaresi için önem arz etmekteydi. Kafkasya'nın İran'a, Orta Asya'ya ve Hindistan'a köprü olması, bu köprü'nün aşılması halinde Hindistan'a kadar Türk-Alman ordusunu durduracak ciddi bir kuvvetin bulunmaması İngiltere'yi çok rahatsız etmiştir. Ayrıca bölgedeki petrol gibi yeraltı kaynakları ve tahıl gibi zirai ürünler ittifak devletlerinin hizmetine girmesi halinde savaşın bitmesini uzatabilirdi. Bu sebeplerle İngiltere bölgenin Türk-Alman hakimiyetine geçmemesi için bazı projeler üretmiştir. Fakat bu projeleri hayata geçirememiş ve bölge Türk-Alman nüfûzuna girmiştir. İngiltere'nin bu projeleri ve başarısızlık sebepleri hakkında bakınız K. Tuncer Çağlayan, *British Policy Towards Transcaucasia, 1917-1921*, (Basılmamış Doktora tezi), Edinburgh Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Orta Doğu ve İslami Çalışmalar Bölümü, 1997, s. 67-138.

işgali altında kalacaktır. Bölge İngiltere'nin işgali altında bulunduğundan Paris'te toplanacak Barış Konferansı öncesi buranın geleceğine dair İngiliz devlet adamları bir politika geliştirmeye çalışacaktır. Bu çalışma esnasında farklı görüşler ve bu görüşler etrafında sert tartışmalar meydana gelmiştir ki bu tartışmalar ile alınan kararlar bu makalenin inceleme konusu olacaktır.

1. Dışişleri Bakanlığı Uzmanlarının Görüşleri

Kafkas Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilân ettikleri zaman bölgede Türk-Alman hakimiyeti söz konusu idi. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti tanımıştı. Bu ülkeler Türk-Alman ittifakının insiyatifıyla kurulduğu düşünülüyordu. Savaş sonunda İngiltere'nin bu devletleri resmen tanınması pek mümkün görünmüyordu. Savaş esnasında Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti ile işbirliğine gitmesi, Gürcistan'ın Alman himayesine girmesi İngiliz kamuoyunda bu devletlere yönelik antipatinin oluşmasına sebep olmuştu.³ İtilaf devletlerinin yanında yer aldığı düşüncesiyle sadece Ermenistan'ın bağımsızlığı hak ettiği kanaati vardı.

İngiltere'nin bu devletlerin bağımsızlığını tanımada ikinci sıkıntısı Rusya'nın durumundan kaynaklanıyordu. Rusya'nın, ihtilâl neticesi Bolşeviklerin liderliğinde savaştan çekilip İngiltere ve müttefiklerini terk etmesine rağmen, İngiliz devlet adamlarında halen Rusya'ya karşı bir sempati vardı. Bu anlayışa göre Rusya, savaşın başından savaştan çekildiği ana kadar Almanya'ya karşı çok kayıp vermiş, müttefiklerine çok hizmeti olmuştu. Ayrıca gelecekte Rusya'nın tekrar dünya siyasetinde söz sahibi bir devlet olacağı beklenildiğinden İngiltere'nin menfaatleri açısından Rusya'dan kopmak isteyen devletlerin tanınmasında temkinli davranmak gerekiyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı siyasi istihbarat ve enformasyon bürosunda görevli olan Arnold Toynbee, henüz Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce Kafkasya'ya dair görüşlerini şu şekilde ortaya koymaktaydı. O'na göre yapılabilecek en ideal iş Türk-Alman insiyatifıyla Kafkasya'da tesis edilmiş olan siyasi yapıları reddetmektir. Diğer bir ifade ile bağımsızlığını ilân etmiş olan Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan'ı tanımamak ve burayı Rus toprağı olarak telakki etmektir.⁴ Aksi takdirde İngiltere Enver Paşa ve akrabalarının kontrolünde olan ve Dağıstanlıların da işbirliği yaptığı bağımsız bir Azerbaycan (güney-kuzey birleşik) ile uğraşmak zorunda kalabilir; Andronik'in denetiminde kurulmuş, Enver'in kuvvetleri ile çarpışan ve İngiliz yardımı bekleyen bağımsız, küçük Ermenistan ile yüz yüze kalabilir, ve nihayet galiplerin yardımını bekleyen bağımsız Gürcistan ile ilgilenmek zorunda kalabilirdi. Ayrıca bu ülkeler kendi aralarında ahenk

³ Bölgenin Türk-Alman kontrolüne girmesi ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız Erol Kürkçüoğlu, **1918-1920 Türkiye-Azerbaycan İlişkileri**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 1994, s. 126-153.

⁴ FO (İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na ait belge) 371/3413/177237/W/44, 24 Ekim 1918, Savaş (daha sonra Savunma) Bakanlığı'nda Albay Gribbon'dan Dışişleri'nde Sir R. Graham'a not, Toynbee'nin bu not üzerine olan tutanağına bakınız.

içersinde olmadığından bu bölgenin istikrarının temini için İngiltere uzun zaman bölgede güç bulundurmamak zorunda kalabilirdi. Bu münasebetle Toynbee yakında başlayacak olan Paris Barış Konferansı'nda bu hususta uyanık olunması gerektiği ikazını yapar ve ilave eder:

Barış Konferansı'nda görüşmelere Rusya ve İran'ın statükolarının korunması niyetiyle başlayıp kendimizi Rusya'nın ve İran'ın bizce daha önce garanti edilen topraklarının kaybına sebep olacak farklı bir düzenleme içersinde bulabiliriz.⁵

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Toynbee için ideal çözüm Rusya'yı ve İran'ı bölgenin hakim devletleri olarak kabul edip Kafkas cumhuriyetlerini görmezlikten gelmekti. Lakin bunun uygulanabilir bir çözüm olmadığını yine kendisi bir başka yerde ifade etmektedir. Toynbee'ye göre ortada görülmesi gereken bir gerçek vardır: Türk ordusu Kafkaslardan çekildiği an bölgede istikrarı sağlayacak ciddi bir güç bulunmayacaktır. Sadece düşman insiyatifi ile henüz doğmuş yada doğmakta olan mahallî yönetimler olacak ve bunlar da yine Türk-Alman nüfûzuna açık olacaktır. Rusya'nın kendi içindeki buhranı ne zaman aşacağı yada daha doğrusu aşip aşamayacağı belli olmadığı gibi İran da istikrarını koruyabilmek için İngiliz desteğine muhtaçtır.⁶ Bu sebeple bölgede istikrarsızlığı önlemek ve düşman tesirini tamamen gidermek için İngiltere tarafından Kafkasya'da geçici bir askerî yönetim kurulması gereklidir. Toynbee, askerî yönetim kurulmakla beraber Gürcülerin isteklerine saygı duyulması ve Ermenistan'ın bağımsız olma gayretlerine yardımcı olunmasını gerekli görürken, Bakü'nün Ruslara bırakılmasını ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin desteklenmemesini ileri sürmektedir. Ermenistan'ın kendisinden ayrılmasına Rusya'nın göz yumabileceğini fakat Bakü'nün hem Rus ekonomisinin ayrılmaz bir parçası olması, hem de burayı Almanya'nın Rusya'ya Osmanlı aleyhinde bıraktığı için İngiltere'nin Almanya'dan daha cömert olması gerektiğini ifade etmektedir.⁷ Bunun için İngiltere Bakü'yü Rus askerleri ile beraber işgal etmesi gerektiğini bildirmektedir. Rusya ile gelecekteki ilişkilerinin menfaati açısından İngiliz askerî yönetimini müteakip bu bölgenin Amerikan himayesine bırakılmasını tavsiye etmektedir.

Toynbee, böylece Azerbaycan'ı oldukça küçük bir devlet haline getirirken adeta Rusya'ya bırakılmasına yeşil ışık yakmaktadır. Dağıstan için yapılması gereken şeyin de mahallî halkın Türklerle ilişkisini kesmek ve İngilizlerle işbirliği yapmalarının sağlanması olduğunu teklif eder. Gürcistan'ın iç bünyesinde ahenk olduğu için bağımsızlığına veya

⁵ Aynı belge.

⁶ FO 371/3411/166030/W/44, 2 Ekim 1918, A. Toynbee tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuş *Desiderate for a Possible Armistice with Turkey* (Türkiye ile muhtemel bir ateşkes için istekler: Kafkasya'nın Durumu) başlıklı memorandum.

⁷ Almanya ile Osmanlı Devleti aynı ittifak içersinde olmasına rağmen Kafkasların hakimiyeti hususunda aralarında anlaşmazlık çıkmış, Almanya Türk ordusunun Bakü üzerine yaptığı harekettten memnun kalmamıştır. Bu memnuniyetsizliği neticede Moskova'daki Bolşevik hükûmeti ile 27 Ağustos 1918'te bir anlaşma yaparak Bakü ve petrollerinin tasarruf hakkının Rusya'ya ait olduğunu karşılığında sabit bir miktarda petrol almak şartıyla kabul etmiştir. Daha fazla bilgi için bakınız Y. H. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, cilt 3 kısım 4, s. 224-234.

Rusya Demokratik Federasyonu'na (tesis edildiği zaman) tekrar girip girmemesine saygı duyulmalıdır. Ermenistan meselesinin bir an önce halli gereklidir. Bu meselenin geciktirilmesi Ermenilere karşı yapılmış bir adaletsizlik olacaktır.

Uzun raporunun sonunda Toynbee, Orta Doğu'da (özellikle Mezopotamya ve İran'da) geniş menfaatleri münasebetiyle Kafkasya'nın durumuna İngiltere'nin ilgisiz kalamayacağını, bununla beraber bu ilginin sürekli olmasının gelecekte Rusya ile olan münasebetler açısından zararlı olacağını ifade edip şu görüşünü ortaya koyar:

Bu yüzden Amerikan himayesi altında Akdeniz'de Kliky'a'dan Kafkaslarda Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgede gelişecek bağımsız devletler, Orta Doğu'da İngiliz menfaatleri ile fevkalade denk düşecektir.⁸

Kafkas Cumhuriyetleri'nin geleceğine dair farklı bir görüş yine Dışişleri Bakanlığı Siyasi İstihbarat Bürosu tarafından hazırlanan bir raporda ifade edilmiştir. Bu rapor, her ne kadar kendine mahsus özellikler taşıyorsa da beraber, bu meselenin genel Rus sınır devletlerinin geleceği meselesinin bir parçası olarak telakki ediyordu. Rapora göre Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsız devletler olarak tanınmalı ve Kafkas dağları Rusya'nın yeni sınırı olmalıydı. Bağımsız Kafkas Cumhuriyetlerinin federasyon çatısı altında birleşmeleri en ideal çözüm olacaktı. Yine rapora göre, Almanya aldığı ağır mağlubiyet sebebiyle uzun bir zaman dünya siyasetinde etkili olamayacağı için Rusya'nın güney sınırının Kafkas dağları olmasının faydalı olacağı bildirilmektedir. Eğer Azeriler kendilerini yönetmede başarılı olurlarsa Azerbaycan'da bağımsız olmalı ve hatta Batılı bir güç bu üç cumhuriyeti federal devlet bünyesinde birleştirmeli idi. Bu federe devlet, Transkafkasya'da Rusya'nın güneye inmesine bir bariyer oluşturabilirdi. Bu sebepten Bakü'nün Rusya'ya verilmesinin yanlış olacağı, Bakü'ye adım atan Rusya'nın (Bolşevik olsun olmasın) bütün Kafkas topraklarını geri almak isteyeceğini ifade etmekteydi.⁹ Bununla beraber bu devletler ilerde Demokratik Rus Federasyonu'na dahil olmak isterlerse buna da mani olunmamalı idi. Mandatar devlet olarak İngiltere'nin veya Amerika Birleşik Devletleri'nin sorumluluk alması tavsiye edilmekteydi.¹⁰

Bu konuyla ilgili yine başka bir rapor, İngiliz Dışişleri Bakanlığı üst seviye bürokratlarından Sir Eyre Crowe tarafından İngiliz Kabinesi Şark Komitesi için kaleme

⁸ FO 371/3411/166030/W/44, 2 Ekim 1918, A. Toynbee tarafından İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na sunulmuş **Desiderate for a Possible Armistice with Turkey** (Türkiye ile muhtemel bir ateşkes için istekler: Kafkasya'nın Durumu) başlıklı memorandum.

⁹ CAB (Kabineye ait belge) 29/69/G.T.- 6216, 1 Kasım 1918 tarihli İngiliz Dışişleri Bakanlığı Siyasi İstihbarat Dairesi tarafından Hükümet için hazırlanmış **the Future Settlement of Transcaucasia with Special Regard to British Interests** (İngiliz Menfaatleri Açısından Transkafkasya'nın Halli) başlıklı memorandum. Bu memorandumda Gürcülerin sosyal ve ekonomik bütünlükleri olduğundan bağımsız olmayı hak ettikleri ifade edilmektedir. Ermenistan'ın kurulmasının sıkıntılı olacağını, çünkü Kafkas Ermeni Cumhuriyeti ile Anadolu'da kurulması planlanan büyük Ermenistan'ın farklılıklar arz ettiği, Kliky'a ve Trabzon'u ihtiva eden Ermenistan'ın uzun bir zaman içerisinde tesis edilebileceğini bildirmektedir. Burada temel sıkıntının bölgede ki Kürtlerin varlığı olacaktır. Rapor Kürtlerin haklarında mandatar devlet tarafından korunması gerektiğini ileri sürerken Türk varlığını görmezlikten gelmektedir.

¹⁰ Aynı belge. Bu raporun diğer bir nüshası IOR: (Hindistan Bakanlığı'na ait belge) L/P&S/18/C.189 nolu dosyada da görülebilir.

almıştır. Raporunda Crowe'da Kafkas Cumhuriyetlerinin ilk anda tanınması gerektiğini fakat ilerde Rusya bölgede söz sahibi olmak ister ve Kafkaslılar Rusya'ya meylederse buna set çekilmemesi gerektiğini ifade ederek şu sözleri sarf eder:

Cemiyet-i Akvam, eğer kurulursa, geçiçi bir süre için bu devletlerin bağımsızlıklarını korumada gerekli mekanizmayı sağlayabilirdi. Bu süre bir tarafta Rusya'da istikrarın tesisine diğer tarafta ise üç cumhuriyetin kendi ayakları üzerinde durabilmelerine imkan verecek kadar uzun olmalıdır. Eğer Rusya çabucak istikrarına kavuşursa, cumhuriyetler federal Rusya'nın birer parçası olabilir, eğer istikrarsızlık yıllarca sürerse cumhuriyetlerin Rusya'dan ayrılığı da sürekli olabilir. Bizim siyasetimiz her iki ihtimali de karşılayacak çerçevede şekillendirilmelidir.¹¹

Crowe'da bu bölgeye bir madater devlet gerektiğini kabul etmektedir. Kafkas Cumhuriyetlerinde istikrarın sağlanması Orta Doğu'daki İngiliz menfaatlerin korunması için gereklidir. Mandater olacak devletin askeri güç yeterliliğine, prestije ve otoriteye sahip olması gerektiğini ve bu vasıflara sahip olan Amerike ile Fransa'nın bulunduğunu ifade etmektedir. Bu devletlerden Fransa'yı başlıca iki sebepten Crowe tercih edecektir. Birincisi Fransa bölgedeki mahalli halk tarafından (billhassa Ermeniler) kabul edilebilecektir. İkincisi ise bu bölgelerin (Klikya'dan Hazar Denizi'ne uzanan) Fransa'ya verilmesi, 1916 Sykes-Picot andlaşması ile Fransa'ya bırakılan Musul'un pazarlık ile İngiltere'ye kazandırılması sağlanabilecektir.¹² Ashında Crowe için en ideal çözüm Dağıstan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın Amerikan mandasına ve Ermenistan'ın ise Fransa'nın mandasına bırakılması idi. Fakat Amerika hiç bir yerde mandater olmayacağını ilân ettiği için bu mümkün değildi.

Crowe bu arada her bir cumhuriyetin durumu hakkında bir değerlendirme yapar. Gürcistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıkları hakkında müspet düşünürken Azerbaycan hakkında menfi düşünceleri vardır:

Azeriler genellikle geri kalmış, Müslüman Türkçe konuşan bir ırktır. Muhtemelen istikrarlı ve medenî bir hükümet kurmaktan acizdir ve kesinlikle kendi kendilerine Bakü'nün idaresiyle baş edemeyeceklerdir ki Bakü'ye girdiklerinde (15 Eylül 1918) gösterdikleri talan ve Azeri olmayanları katletmeleri bunu göstermektedir. Azeri Hükümeti'ni tanımak İngiltere için yapılması tavsiye edilecek bir durum değildir.

Görüldüğü üzere Dışişleri Bakanlığı uzmanları Rusya'nın bölgede hakim güç olmadığında hemfikirlilerdir. Yine bu uzmanlar, Kafkas Cumhuriyetleri'nin kendi başlarına henüz ayakta duramayacakları ve hami bir devletin yardımına muhtaç oldukları hususunda

¹¹ FO 371/3301/186203/W/38, 9 Kasım 1918, Sir Eyre Crowe'un *A Possible Territorial Policy in the Caucasus Regions* (Kafkaslarda muhtemel toprak siyaseti) başlıklı memorandumu. Crowe, Kafkas cumhuriyetlerinin self-determinasyon haklarını tanımakla beraber bu hususta azami ihtimam göstermek ilerde Rusya'nın, İngiltere ve müttefiklerinin kendi zayıflığından faydalandığı şeklinde şikayet etmesine fırsat vermemek için gerekir demiştir.

¹² Crowe'a göre Musul, İngiliz emperyal menfaatleri açısından stratejik ve ekonomik öneme haizdir. İngiltere'nin kontrolünde olacak Bağdat'ın emniyeti açısından Musul'un da İngiliz denetiminde olması gerekli idi. Musul ile Bağdat'ın arası düz bir arazi olduğundan Musul'dan Bağdat yönüne yapılacak bir taarruz herhangi bir tabii engel ile karşılaşmadan Bağdat önlerine gelebilirdi. Ekonomik yönden ise Musul-Kerkük petrolü mühimdi.

da aynı kanaate sahipti. Ancak bu hami devlet için Amerika ve Fransa arasında tercih farklılıkları vardı. Ayrıca Cumhuriyetler uzmanların gözünde farklı değerlendirmelere tabiidir. Genelde Ermenistan ve Gürcistan için bağımsızlıkları hakkında müspet kanaate sahip olmalarının yanısıra Azerbaycan'ın bağımsızlığına müspet bakılmamaktadır. Bu kanaatte gerek Azerbaycan'ın Anadolu insanıyla müşterek değerlere sahip olması ve gerekse Rusya'nın Bakü'deki petrol rezervelerinin elinden alınmasından memnun olmayacağı ve netice itibariyle İngiltere'nin Rusya'nın düşmanlığını kazanacağı korkusunun tesiri vardı.

2. Şark Komitesi ve Kafkas Cumhuriyetleri

Kafkas Cumhuriyetleri için uzmanlar ve yetkililer tarafından ileri sürülen bu görüşler, İngiltere'nin Orta Doğu politikasının büyük oranda tespit edildiği İngiliz Hükümeti'ne bağlı Şark Komitesince uzun bir zaman ve birden fazla oturumda tartışıldı. Komite hükümetin Orta Doğu'ya yönelik siyasetinin ilgili yetkililer ve uzmanların istişare ile tespiti amacıyla 1918 yılında kurulmuştu. Komite, o zaman için Lloyd George'un başbakanlığını yaptığı Liberal Demokratlar ve Muhafazakarlardan kurulmuş olan koalisyon hükümetine tavsiye mahiyetinde kararlarını bildiriyordu. Komite üyelerinin çoğu aynı zamanda kabine üyesi de olduğundan alınan kararlar genellikle hükümet kararları olarak kabinede tasdik ediliyordu.

Şark Komitesi Kafkasya ile ilgili olarak bölgeye tayin edilecek mandater devlet ve büyük Ermenistan'ın sınırları olmak üzere iki temel mesele hakkında tartışmalarını yoğunlaştırdı. 2 Aralık 1918'de yapılan oturumda mandater devlet hakkında başlıca üç görüş ileri sürüldü.¹³ İlk görüş Komitenin başkanı ve hükümet üyesi olan Lord Curzon'dan geldi. Kısa bir süre sonra vekâleten ve daha sonra asâleten dışişleri bakanı olarak görev alacak olan Curzon bu bölgenin mümkünse İngiltere, Amerika ve Fransa'dan oluşacak uluslararası bir güç tarafından himaye edilmesini eğer bu mümkün olmazsa İngiltere'nin himayesine alınmasını teklif eder. Bölgede İngiliz kontrolünün gerekliliği için dört sebep ortaya koyar: Birincisi, bölgenin İngiltere'nin en önemli sömürgesi olan Hindistan açısından stratejik ehemmiyeti vardır. İkincisi, bölgede mevcut olan istikrarsızlığın eğer denetim altına alınmazsa Orta Doğu'nun tamamına yönelik bir boyut kazanabileceği, ve bundan da bölgede en fazla menfaate sahip İngiltere en çok zarar gören ülke olabilirdi. Üçüncü sebep olarak Kafkasya'nın ticarî potansiyeli göz ardı edilemeyecek bir kapasiteye sahipti. Bu ticarî kapasite İngiliz menfaatleri açısından takip edilmeli idi. Mesela petrolün ihraç limanı olan Batum ticarî açıdan büyük bir öneme sahipti. Son olarak Curzon, Baku petrollerinin uluslararası ilgi sahasına giren bir mesele olduğu, İngiltere'nin bu zenginliğe ilgisiz kalamayacağını ifade etti.¹⁴

¹³ CAB (İngiliz Hükümetine ait belge) 27/24/E.C. 40. Şark Komitesi Toplantısının Tutanakları, 2 Aralık 1918.

¹⁴ Curzon'un ifadesi ile "büyük Bakü petrol rezervelerini küçük dağlık cumhuriyet olan Dağıstan'a veya itibar edilemez Azeri Türklerinin eline düşmesine izin vermek imkansız" idi.

Mandater devlet hususunda ikinci teklif Dışişleri Bakan yardımcısı Lord Robert Cecil'den geldi. Cecil'in teklifi Akdeniz'de Klıkya'dan başlayıp Karadeniz'de Trabzon ve civarını ve Doğu Anadolu'da altı vilayeti ve Kafkas Ermeni Cumhuriyeti de dahil geniş bir sahayı ihitiva eden büyük Ermenistan ile Gürcistan ve Azerbaycan'ın mandaterliğini Fransa'ya bırakmaktı. Bunun karşılığı olarak Fransa'dan Musul vilayeti geri alınabilirdi. Ayrıca gerek Ermenistan'ın kurulması ve gerekse Kafkas cumhuriyetlerinin istikrarının temini için uzun yıllar bölgede büyük sayıda asker bulundurmak gerekeceğinden bu yük Fransa'ya terkedilebilirdi. Cecil'in bu görüşü Hindistan Bakanı olan A. J. S. Montagu tarafından desteklendi. Montagu'ya göre İngiltere, Baku-Batum demiryolu hattını bir mandater devlet tayin edilinceye kadar tasarrufunda tutacaktı. Sonrası mandatere ait bir sorumluluk idi.¹⁵

Komitenin daimi üyelerinden olan General J. C. Smuts yeni bir teklif sundu. Smuts, Lord Curzon gibi bölgeye Fransa'yı sokmanın İngiltere'nin Orta Doğu'daki varlığı için tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Almanya uzun bir dönem için etkisiz hale getirildiğinden İngiltere'nin büyük bir askerî güç olan Fransa ile uğraşması gerekiyordu. Fakat Lord Curzon'un teklif ettiği uluslararası kontrole Smuts pek sıcak bakmıyordu. Ona göre "uluslararası kontrol şu ana kadar hiç çalışmamış ve çalışmayacaktır". Bu yüzden Cemiyet-i Akvam'a üye bir devletin cemiyetin denetimi altında Kafkaslara mandater tayini en ideal çözümdü. Bu devlet de İngiliz menfaatleri gereği Amerika olmalıydı.

Smuts'a göre Amerika o an için bencil hedeflere sahip değildi. Amerika ile Başkan Wilson'un istekleri doğrultusunda Cemiyet-i Akvam hususunda işbirliği yapılırsa barış konferansında Fransa'nın talepleri karşısında Amerikan desteği İngiltere yanında olabilirdi.

Smuts'un bu isteğine Lord Cecil itiraz etti. İtirazında Amerika'nın bu bölgeye ilgi göstermeyeceği ve bu yüzden İngiltere'nin bölgeden Fransa lehine çekilmesi gerektiğini ifade etti. Cecil'e göre Rusya, eğer bölgeye tekrar dönmek isterse, İngiltere için Fransa'dan daha büyük bir tehlike idi. Çünkü Fransa bölgede geçiçi olarak kalacak fakat Rusya yakın tarihte olduğu gibi güneyde İngiliz menfaatlerine tecavüz için bölgeyi üs yapacaktı.

Lord Curzon buna derhal sert bir cevapla karşılık vererek Fransa'nın İngiltere için esas tehlike olduğunu hatırlattı. Curzon'a göre

Akdeniz'in doğu köşesinden Hazar Denizi'ne uzanan bölgenin kontrolünü eline geçiren Fransa İngiltere'nin Orta Doğu'daki durumunu sarsabilir. İran, Afganistan ve Hindistan'a uzanan İngiliz nüfuzunun tehdit edileceği aşıkardır. Fransa ile olan ittifak milli güvenlik açısından gereklidir. Fakat Fransa'nın karakteri bizden (İngiltere'den) çok farklıdır. Fransız menfaatleri ile bizim menfaatlerimiz pek çok yerde çatışmaktadır. Gelecekte korkmamız gereken güç Fransa'dır. Bu açıdan bu bölgeye Fransa'nın yerleştirilmesi ihtimali beni çok korkutuyor.¹⁶

¹⁵ CAB 27/24/E.C. 40. Şark Komitesi Toplantısının Tutanakları, 2 Aralık 1918.

¹⁶ Aynı belge. Curzon'un Fransa'ya dair düşünceleri ilginçtir. Curzon'a göre Fransa dünyanın hemen her yerinde güçlü bir devlettir. Oldukça teşkilatlı, sonsuz entrika yapma kabiliyetine sahip ve doğu insanları ile uğraşmak için büyük tecrübe sahibidir. Batum-Bakü hattı, Hindistan'a giden yollardan biriydi. Fransızlar doğuistan entrikacı olduklarından bu bölgede Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarını korumak için gelişmelerine

Bölgeye bir mandater devletin tayini hususunda fikir birliğine varılmasına rağmen 2 Aralık toplantısı bu mandaterin kim olacağı hakkında bir anlaşmaya varılmadı ve bir sonraki toplantıya bırakıldı. Üzerinde anlaşmaya varılamayan diğer mesele olan Anadolu'da büyük Ermenistan'ın sınırları hakkında da uzun tartışmalar oldu. Fakat bu mesele başka bir makale çalışmasını gerektirmektedir.

Sonraki toplantı üç gün sonra 5 Aralık 1918'de yapıldı. Bu toplantıda Lord Curzon'un görüşü Genelkurmay'dan destek buldu. Genelkurmay Başkanı olan Sir Henry Wilson Fransızların bölgeden uzak tutulması ve İngiliz kontrolünün bölgede devam ettirilmesi fikrine Genelkurmay'ın ve Savaş Bakanı Lord Milner'in iştirak ettiğini ifade etti.¹⁷ Fakat yine net bir netice bu toplantıda da çıkmadı.

Dört gün sonra yapılan toplantı ise sert tartışmalara sahne oldu. Bu toplantıya Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'da iştirak etmekteydi. Bu toplantıda da bir mandater devletin bölgeye tayin edilmesi hususunda fikir birliği vardı. Lakin yine Lord Curzon'un başını çektiği, Savaş Bakanlığı ve Genelkurmayca desteklenen bölgeye İngiltere'nin mandater olması görüşü ile Dışişleri'nden Lord R. Cecil'in başını çektiği ve Hindistan Bakanı Montagu'nun da desteklediği bölgenin mandaterliğini Fransa'ya bırakma görüşü arasında tartışmalar cereyan etti. Toplantının başında Lord Curzon önceki toplantıların ve gelinen noktanın bir değerlendirmesini yaptıktan sonra müzakere edilmek üzere 14 teklif sundu. Bu teklifler

1. Transkafkasya devletleri olan Gürcistan'ın, Azerbaycan'ın, Rus Ermenistan'ının ve Dağıstan'ın siyasi bağımsızlıklarını desteklemek arzumuzdur.
2. Bu devletler içerisinde Gürcistan en ileri seviyede bulunduğundan erken resmî tanıma verilebilir. Fakat diğer devletlerin tanınması için vakit henüz erkendir.
3. Barış Konferansı'nda bu bölgenin geleceği tartışılırken büyük devletlerden birisi geçiçi olarak buranın sorumlusu olarak tayin edilebilir.
4. Bu devletin Fransa olması genel siyasetimiz ve stratejimiz açısından kabul edilemez.
5. Amerika davet edilebilir, fakat mandaterliği kabul edeceği mümkün görünmüyor, ve bölgede sorumluluk alması teşvik edilmemelidir.
6. Eğer bir mandater devlet Konferans veya Cemiyet-i Akvam tarafından davet edilirse bu devlet tercihen İngiltere olmalıdır.
7. Bölgede istikrarlı bir hükümet kurulana kadar geçiçi askerî işgal gerekli olabilir.

yardımcı gibi masumane bir çalışma içerisinde olmaları mümkün değildi. Bu bölgenin Fransa'ya verilmesinden önce Rusya'nın tekrar istikrarına kavuşunca bölgeye dönmesi İngiltere için daha isabetli olacaktır.

¹⁷ CAB 27/24/E.C. 41. Şark Komitesi Toplantısı Tutanaqları, 5 Aralık 1918.

8. Halihazırda İngiltere bu işgal için gerekli askeri bölgede bulundurduğundan bu durum devam etmelidir.

9. İngiliz Hükümeti aynı zamanda Hazar Denizi'nin donanma hakimiyetine de elinde tutmalıdır.

10. Nihai çözüm Batum, Poti, Trabzon ve Bakü'nün serbest liman olmasını ve Batum-Bakü demiryolu hattının ücretsiz olmasını temin etmelidir.

11. Eğer Azerbaycan Cumhuriyeti tanınırsa Bakü'nün idaresi için özel bir statü gerekli olabilir.

12. Rus Emenistan'ı ile Türk Ermenistan'ının ayrı siyasi birimler olarak tanzim edilmesi arzu edilmektedir.

13. Gürcistan'ın tanınmasında Batum ve Lazistan'ı bu devletin dahilinde görmek tavsiye edilebilir.

14. Ermenistan için mandater devlet ya Fransa ya da Amerika Birleşik Devletleri olmalıdır; İngiltere bu hususta hiç bir talep öne sürmemelidir.¹⁸

Bu tekliflerden anlaşılacağı üzere Lord Curzon bir taraftan Kafkasya'da İngiliz nüfuzunun mandater devlet olarak devam etmesinin kabulunu isterken diğer taraftan Cecil'in itirazını gidermek için Anadolu'da kurulması planlanan büyük Ermenistan'ın mandaterliğinin Fransa'ya bırakılmasını teklif etmekteydi. Fakat Lord Robert Cecil derhal sesini yükseltti ve İngiltere'nin bölgede herhangi bir sorumluluk almasının İngiltere'nin menfaatine olmayacağını daha önceki toplantılarda söylediği sebepleri tekrar ederek ifade etti.¹⁹ Cecil denizlerde İngiliz üstünlüğünün İngiltere'nin menfaatlerini bölgede korumaya yeteceğine dair görüş ifade edince Genelkurmay Başkanı Wilson ve Donanma komutan yardımcısı Koramiral G. Hope Batum ve Bakü'de kara hakimiyeti olmadan Karadeniz ve Hazar Denizi'nde İngiliz hakimiyetinin tesis edilemeyeceğini söylediler. Lord Curzon'un görüşü ağırlık kazanmaya başladığı sırada Cecil Dışişleri Bakanı Balfour'dan, kuvvetli destek buldu. Balfour İrlanda'daki ayrılıkçı güçlerle mücadele etmek için asker bulmakta sıkıntı çekilirken Kafkasya gibi İngiltere için hayati menfaatlerin olmadığı uzak bir bölgeye tek bir asker gönderilmesine karşı olduğunu ifade etti. Fransa'yı da bu bölgeye sokmanın gerekmediğini fakat bölge cumhuriyetlerinin Cemiyet-i Akvam danışmanlarının yardımı ile kendi kendilerini idare edebileceklerini bildirdi. Lord Curzon'un Rusya'nın bölgeyi ilerde tehdit etmesi halinde cumhuriyetlerin durumunun ne olacağını sorması üzerine Balfour "eğer Rusya, cumhuriyetleri ezecek güçteyse neden ezmesin" karşı sorusuyla cevap verdi.

¹⁸ CAB 27/24/E.C. 42. Şark Komitesi Toplantısı Tutanakları 9 Aralık 1918

¹⁹ Cecil'e göre ileride Rusya güçlenip İngiliz koruması altındaki Dağıstan'a veya Gürcistan'a bir saldırı yapması halinde İngiltere buraları savunmak için gereksiz ve karşılıksız büyük maddi-manevi sıkıntılara girecekti. Batum-Baku hattının Hindistan yönünde bir hat olmasının İngiltere'yi tehdit edemeyeceğini, çünkü Karadeniz ve Hazar Denizi'nde üstünlüğü elde tutacak olan İngiltere'nin bu bölgeyi Fransa'ya bıraktığı takdirde gerektiğinde Fransa'nın bütün lojistik desteğini kesebilecekti. Bu sebeple Cecil tarihi İngiliz siyasetinin tekrarlanması faydasına inanır ki o da denizlerde üstünlüğe sahip olma, önemsiz toprakları işgal edenlere de İngiltere'ye zararları dokumadığı müddetçe göz yummakta.

Balfour ayrıca bu bölgenin Hindistan'a giden bir kapı olduğu fikrini de tenkit ederek "bu kapılar gittikçe Hindistan'dan uzaklaşmaktadır ve Genelkurmay'ca daha ne kadar batıya götürüleceğini de bilmiyorum" dedi.²⁰

İki görüş arasındaki tartışmalar benzer argümanlarla devam etti. Balfour bu meselenin hallinin aslında Paris Konferansı'na bırakılmasını teklif edince Curzon buna sert bir cevapla karşılık vererek, Konferans'ta İngiliz heyetinin elinde bölgeye ait bir plân olması için Komite'nin zaman harcadığını hatırlattı.

Bu arada General Smuts değişik bir teklif ortaya attı ve İtalya'yı mandater devlet olarak ileri sürdü. İtalya'nın bölgeye girmesinin 4 yoldan İngiltere'ye faydası olacaktı. Birincisi, Fransa stratejik bir bölgede nüfuz sahibi olmaktan uzaklaştırılacaktı. İkincisi, İtalya İngiltere'nin rakibi Fransa'ya karşı desteklenmiş olacaktı. Üçüncüsü ise savaş sonunda edineceği "kazançları" az bulan İtalya bu yeni kazançla tatmin olabilirdi. Son olarak ta, İngiltere bölgede üstlendiği yükümlülüklerden kurtulacaktı. Bu teklif havayı yumuşatmakla beraber kesin bir karar çıkmadan Komite tekrar toplanmak üzere dağıldı.

Curzon'un odasında yapılan bir sonraki toplantı 16 Aralık'ta gerçekleşti. Uzun süren bu toplantıda da benzer argümanlar telaffuz edildi.²¹ Lord Curzon bu toplantı başında da Kabine'nin onayına sunulmak üzere maddeleştirilmiş 14 karar teklifinde bulundu. Bu kararlar üzerinde yine uzun bir tartışmadan sonra zoraki de olsa bir uzlaşma sağlandı ve aşağıdaki kararlar kabul edildi:

1. Eski Rus İmparatorluğu'nun parçası olan Kafkasya'da güçlü, bağımsız devletler görmeyi arzu ediyoruz.

²⁰ Balfour bu husustaki görüşlerine şu şekilde açıklamaya devam etti: "Bizim Hindistan hakkında on yıl önceki sıkıntımız neydi? Mezopotamya hattı, Bağdat demiryolu hattı ve Basra Körfezi idi. Bu tehdidi savaşta bitirdik. Mezopotamya'da bizi heyecanlandıran tehdit şimdi Transkalkasya'da olduğu ileri sürülüyor. Fakat bu bölge Hindistan için bir tehlike değildir. Eğer Fransızlar bölgeyi alırlarsa onlarla baş ederiz, yoksa küçük milletler zaten mesele değil. Rusya'nın da bölgeye geleceğini zannetmiyorum. Bundan dolayı bölgede askerimizin kalmasını gerektiren herhangi bir tehdit unsuru yada şartlar yoktur ve hiç bir zamanda olmayacaktır."

²¹ CAB 27/24/E.C. Şark Komitesi'nin 43. Toplantı Tutanaqları, 16 Aralık 1918. Bu toplantıya aşağıdaki şahıslar iştirak etmiştir:

Lord Curzon, başkan
Korgeneral J. S. Smuts
A. J. Balfour, Dışişleri Bakanı
E. S. Montagu, Hindistan Bakanı
Lord R. Cecil, Dışişleri Bakan Yardımcısı
Sir L. Mallet, Dışişleri'nde bürokrat
L. Oliphant, Dışişleri'nde bürokrat
Sir A. H. Grant, İngiliz Hindistan Hükümeti Dışişleri Bakan Yardımcısı
Korgeneral Sir H. V. Cox, Hindistan Bakanhığı Askeri Sekreteri
J. E. Shuckburgh, Hindistan Bakan Yardımcısı
Koramiral G. P. W. Hope, Deniz Kuvvetleri Komutan Vekili
Korgeneral Sir G. M. W. MacDonogh, Genelkurmay Başkan Yardımcısı
Tuğgeneral W. Thwaites, Askeri İstihbarat Başkanı
Yarbay W. H. Gribbon, Savaş Bakanlığı
Yarbay L. Storr, Komite Sekreteri.

2. Bu devletlerden Gürcistan en gelişmişidir ve erken tanınmak için en kuvvetli iddialara sahiptir.

3. Geri kalan devletlerin, Dağıstan, Azerbaycan ve Rus Ermenistan'ı, tanınması olayların akışına ve kendilerinin siyasi varlıklarının başarılı şekilde devamlarına bağlıdır.

4. Rus Ermenistan'ının Türk Ermenistan'ından ayrı bir siyasi yapıya sahip olup olmayacağı esas olarak mahallî halkın tavrı belirleyecektir.

5. Bağımsız Kafkas Cumhuriyetlerinin federasyon olmaları veya olmamaları kendilerinin bileceği bir iştir.

6. Aynı şekilde Cumhuriyetlerin mevcut olan Rus hükümetiyle (Bolşevik) veya gelecekteki Rus hükümetleriyle ilişkileri esas olarak kendilerinin bileceği bir iştir.

7. Eğer Barış Konferansı'nda karar verilirse veya Cumhuriyetlerin kendileri talep ederse yahut Cemiyet-i Akvam (eğer kurularsa) mezkur bölgede uluslararası menfaatleri korumak üzere büyük bir devletin hizmetini bir dönem için talep ederse Amerika'nın Fransa'ya göre tercihi arzu edilir. Fransa'nın tercihi genel siyaset ve strateji açısından arzu edilmemektedir. En son olarak ve baskı yapıldığı takdirde geçici olarak bu görevi İngiltere'nin kabul etmesi muhtemeldir.

8. Hiç bir durumda bizim bu toprakların hiç bir kısmını ilhak etme veya İngiliz himayesine alma niyetimiz olmadığı gibi büyük miktarda İngiliz askerlerini burada uzun dönem kalmalarını gerektirecek herhangi bir sorumluluk alma gib bir niyetimiz de yoktur.

9. Şu an için Hazar Denizi'nde İngiliz donanma üstünlüğünü devam ettirmek önemlidir.

10. Bölge için nihai çözüm mümkünse Batum, Poti, Trabzon ve Bakü'nün serbest liman olarak ilan edilmesini garanti etmelidir.

11. Bakü petrolündeki uluslararası menfaatlerin korunması için özel tedbirler alınabilir.

12. Gürcistan'ın tekrar inşa edilmesinde sınırları içerisinde Batum ve Lazistan'ın da katılması arzu edilmektedir.

13. Eğer Anadolu'da büyük Ermenistan veya Kafkasya'da küçük Ermenistan kurulursa ve Cemiyet-i Akvam yada halk tarafından Ermenistan'ın himayeliği için bir devlet davet edilirse İngiltere bu davetten uzak kalmak için azamî gayret göstermelidir. Bu durumda Amerika'yı yada 1916 Sykes-Picot antlaşmasında değişiklik yapmak kaydıyla Fransa'yı İngiltere desteklemelidir.²²

Bu maddelerden bilhassa 7. madde üzerinde yoğunlaşan tartışmalar yine aynı kişiler tarafından gerçekleştirildi. Mesela Lord Curzon istenilse de istenilmesede İngiliz askerlerinin zaten Kafkasya'da olduğunu bunların çekilmesinin ise belli bir süre içerisinde

²² Aynı belge.

gerçekleşmesi gerektiğini, aksi takdirde bölgede karışıklık ve savaş çıkacağını, mahallî milletlerin birbirlerinin boğazlarını keseceğini ileri sürdü. Bu ifadeyi Hindistan Bakanı Montagu tenkid ederek bu karışıklık çıksa dahi İngiltere'yi ilgilendirmediğini ve masrafları kurtulmak için bölgenin derhal terkedilmesini talep ederek isteksiz de olsa İngiltere'nin orada bulunmasının mantığını anlayamadığını ifade etti. İlaveten Montagu "eğer insanlar birbirlerinin boğazını kesmek istiyorsa niçin kesmesinler, bırakın kessinler" dedi. Bu fikre Balfour iştirak etti. Eğer insanlar medenileşmek istemiyorsa zorla medenileştirilemeyeceğini söyleyerek şu örneği verdi:

Hindistan'ın kuzeyinde ki kabileler birbirlerinin boğazlarını sık sık keserler. Onlar bize saldırıp zarar vermediği sürece buna seyirci kalırız. Orada bir düzen kurmak ve istikrarı sağlamak hedefimiz değildir. Kafkasya'da bizim için kuzey Hindistan'dan farklı olmamalıdır.

Bu müzakerelerden de anlaşılacağı üzere İngiliz Hükümeti Kafkasya'da gerektiğinden daha fazla kalmayacağını ortaya koymuştur. Bu arada Kafkas Cumhuriyetleri bağımsızlıklarının İngiltere ve müttefikleri tarafından tanınmasını arzu etmekle kalmayıp bağımsızlıklarını korumak için siyasi ve askerî yardım da ümit etmekteydi. Fakat bu ümitlerinin gerçekleşmesinin zayıf bir ihtimali vardı. Çünkü bu devletlerin bağımsızlıklarını arzu etmekle resmen tanımak arasında fiilî bir fark vardı. Ayrıca Kafkas Cumhuriyetleri'nin her birine farklı bakıldığı komite kararlarından da görülmektedir. Mesela Gürcistan'a Trabzon'un doğusundan itibaren Karadeniz bölgesi dahil edilmesi uygun görüldüğü gibi bağımsızlığının ilk tanınması da yerinde bulunmuştur. Ermenistan hususunda ki siyaset de çok net olmaktan uzaktır. Bunun da temel sebebi Ermenistan'ın topraklarının nereleri olacağına dair olan belirsizliktir. Anadolu'da kurulması düşünülen büyük Ermenistan'ın kurulup kurulmayacağı belli olmadığı gibi hangi toprakları ihtiva edeceği de belli değildir. Ayrıca Ermenileri kendi kamuoyunu Türkler aleyhine yönlendirmek için vasıta olarak kullanan İngiltere'nin Ermenistan'ın himayesinden kaçınması burada dikkat çekicidir. Halbuki Ermeniler savaş sonunda İngiltere ve müttefikleri galip, Osmanlı Devleti mağlup olunca kendilerine gün doğduğunu düşünmüşler, Anadolu'da büyük Ermenistan'ın kurulacağına kesin gözle bakmışlardı.

3. İngiliz Kabinesi'ndeki Görüşmeler

Komitenin kararlarını görüşmek üzere Başbakan Lloyd George'un başkanlığında 23 Aralık'ta toplanan İngiliz Hükümeti'nde de iki görüş gündeme geldi.²³ Lord Curzon, Savaş Bakanı Lord Milner'den ve cephanelerden sorumlu Devlet Bakanı olan W. Churchill'den destek buldu. Bu gruba göre İngiliz askerî varlığı, Paris Barış Konferansı ve kuruluş çalışmaları yapılan Cemiyet-i Akvam bölgeye bir mandater tayin edinceye kadar Kafkaslarda istikrarı muhafaza etmek için devam etmeliydi.

²³ FO (Dışişlerine ait belge) 371/3346/213100/W/38, 23 Aralık 1918, Emperyal Savaş Kabinesi 45. Toplantı Tutanaqları.

Karşı görüşü, Lord Cecil Kabine üyesi olmadığı için Hindistan Bakanı Montagu savundu. Montagu İngiltere'nin ilk fırsatta bölgeden terkini istedi. Bu arada Başbakan Lloyd George Kafkasya'da istikrarı kimin tehdit ettiğini sordu. Curzon cevaben anti-Bolşevik Rusların İngiltere'nin çekilmesi halinde Kafkasya'ya müdahale edebileceklerini, Azerilerin güney Azerbaycan'a saldırdığını ve İran'ın İngiltere'den yardım isteyebileceğini; Hazar'ın kontrolünün kaybedilebileceğini; ve son olarak mahalli halkın birbirleri ile mücadeleye girişerek istikrarsızlığı bölgeye getirebileceğini ifade etti. Aslında Curzon'un söylediği bu hadiselerin gerçekleşme ihtimali oldukça azdı. Curzon'un kendisi, bölgede hakim olmalarının İngiliz emperyalizminin bir gereği olduğuna inandığından diğer hükümet üyelerini de ikna etmek için bu zayıf ihtimale dayalı gerekçeleri saymaktaydı. Curzon'dan sonra söz alan Lord Milner Barış Konferansı bölgeye bir mandater tayin edinceye kadar bir tümen askerin İngiltere'ye büyük bir yük oluşturmayacağını belirtti. Churchill'de O'nu destekler mahiyette bir açıklamada bulundu.

Başbakan Lloyd George prensip olarak bunu kabul etmekle beraber iki şeye dikkat çekti: Geçici işgal sürekli işgal haline gelebilir ve İngiliz ordusu bünyesinde olan Kanadalı ve Avusturyalı askerleri hükümetleri çekerse bütün yük İngiliz hükümetinin üzerine kalabilirdi. Nihayetinde Şark Komitesi'nin kararları Paris Barış Konferansı'nda İngiliz Hükümeti'nin bölgeye yönelik siyaseti olarak kabul edildi.

4. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Kafkasya'yı bilfiil işgal altına alan İngiltere bölgenin geleceğini çizecek pozisyonda idi. Kendisi savaştan galip çıkmanın yanısıra galipler içerisinde de en güçlü olanı idi. Kafkasya'da bölgesel güçler açısından değerlendirdiğimizde de İngiltere'nin otoritesine karşı çıkabilecek bir devlet de yoktu. Rusya'da Bolşevik ihtilalinin neticesiyle bir kaos yaşanmakta, Bolşeviklerle anti-Bolşevik kuvvetler arasında iç savaş hızlanmakta idi. Diğer bir ifade ile Rusya'nın çevresi ile ilgilenebilecek vakti yoktu. Osmanlı Devleti ise savaşta mağlub olmuş, Mondros Mütarekesi gereği Kafkasya'dan geri çekilmek zorunda kalmıştı. İstanbul tehdit altına girmişken Anadolu dışına yönelik herhangi bir harekete girişecek güce de sahip değildi. İran zaten İngiliz desteği ile toprak bütünlüğünü korumakta idi. İşte bu şartlar altında bağımsızlığını Mayıs 1918'te ilân etmiş olan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan ve Dağıstan'ın geleceğini tayin için İngiliz devlet adamları gerek kendi bakanlıklarında gerek Şark Komitesi'nde ve gerekse Kabine'de uzun uzun tartışmışlardır. Görüldüğü üzere İngiltere'nin ve Fransa'nın mandater olması şeklinde iki görüş çevresinde bu tartışmalar cereyan etmiştir. Bu tartışmalarda dikkat çeken bir özellik Kafkas Cumhuriyetlerinin geleceğine dair yapılan müzakerelerde görüş sahiplerinin, meseleye sürekli İngiliz emperyalizminin cephesinden bakmalarıdır. Curzon İngiltere'nin bölgede kalmasını yine İngiltere menfaatleri için gerekli görürken, Cecil ve destekleyenleri ise, İngiltere'nin mandaterliğinin pahalıya mal ocağını, bu arada bölge Fransa ile pazarlık konusu yapılarak Musul'un İngiltere'ye kazandırılacağından bahsetmektedir.

Bu müzakereler aynı zamanda İngiliz devlet adamlarının gerek Fransa, Almanya ve Rusya'ya ve gerekse Orta Doğu'ya bakış açılarını görme noktasında bize önemli bilgiler de vermektedir. Görüldüğü üzere bu müzakerelerde tartışılan esas mesele Kafkas Cumhuriyetleri'nin geleceği değil, Rusya'da ihtilal neticesi bölgede oluşan boşluğu İngiliz emperyalizmine uygun şekilde doldurma meselesidir. Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'nin Kafkasya'ya yönelik takip edeceği siyaseti tespit etmek için gerçekleştirilen müzakerelerin sonunda kabul edilen siyasetin, Konferans esnasında takip edilip edilmediği veya nereye kadar takip edildiği ise ayrı bir makalenin konusudur.